

**И. АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ
КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ**

КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ

Диссертациялык кеңеш Д 13.23.662

Кол жазма катарында
УДК 371.711+371.241

Жумакадырова Чынара Жумакадыровна

**МЕКТЕП ОКУУЧУЛАРЫНЫН СЕРГЕК ЖАНА КООПСУЗ
ЖАШОО КӨНДҮМДӨРҮН КАЛЫПТАНДЫРУУНУН
ПЕДАГОГИКАЛЫК ШАРТТАРЫ**

13.00.01 –жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн
тарыхы

**Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган
АВТОРЕФЕРАТЫ**

Бишкек – 2023

Диссертациялык иш И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин педагогика кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчи: Чоров Маматкан Жетимишевич

педагогика илимдеринин доктору, профессор
И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик
университетинин биология жана химия
факультетинин деканы

Расмий оппоненттер: Карабалаева Гульмира Таштановна педагогика

илимдеринин доктору, доцент,
Ж. Баласагын атындагы Кыргыз мамлекеттик
университетинин жогорку мектептин
педагогикасы кафедрасынын профессору

Джанузаков Канат Чыныбаевич

педагогика илимдеринин кандидаты, профессор,
«Манас» Кыргыз-Түрк университетинин
дене тарбия жана спорт жогорку мектебинин
директору

Жетектөөчү мекеме: С. Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик

университети, педагогика
жана окутуунун технологиялары кафедрасы
(722900 Нарын шаары, Сагынбай Орозбак, 25).

Диссертация 2023-жылдын 26-майында, саат 13.00до И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин жана Кыргыз билим берүү академиясынын алдындагы педагогика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын издениа алуу боюнча Д 13.23.662 диссертациялык кеңештин жыйынында корголот (720026, Бишкек ш., И.Раззаков көч. 51).

Диссертацияны коргоонун онлайн трансляциясынын идентификациялык коду: <https://vc.vak.kg/b/132-iro-djs-est>.

Диссертация менен И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин Илимий китепканасынан (720026, Бишкек ш., И. Раззаков көчөсү, 51), Кыргыз билим берүү академиясынын китепканасынан (720040, Бишкек ш., Эркиндик бульвары, 25) жана диссертациялык кеңештин расмий сайтынан (www.arabaev.kg) таанышууга болот.

Автореферат 2023-жылдын, 25-апрелинде таркатылды.

Диссертациялык кеңештин илимий катчысы,

педагогика илимдеринин кандидаты, доцент **Абдыкапарова А.О.**

КИРИШҮҮ

Диссертациялык иштин актуалдуулугу. Азыркы учурда болуп жаткан глобалдык өзгөрүүлөр негизинен жаңы технологиялардын келүүсү менен байланыштуу, алар адамзатка өзүнүн керектөөлөрүн кеңири канааттандырууга гана мүмкүнчүлүк бербестен, адамдардын өмүрүнө жана ден соолугуна коркунучтардын өсүү тенденциясын аныктайт. Азыркы коомдо адам өзүн толугу менен коопсуз экендигин айта алган бир дагы жашоонун чөйрөсү, бир дагы өлкө жок.

Учурдагы тенденциялардын шартында күнүмдүк жашоодо болуп жаткан ар кандай кырсыктардын санынын жыл сайын өсүшүнүн бир нече себептери бар. Мисалы, автоунаалардын короолордо, көчөлөрдө жана автомагистралдарда саны; үйдөгү өрттүн санынын көбөйүшү; социалдык өзгөчө кырдаалдардын өсүшү; электр энергиясы, тиричилик газы жана сууга байланыштуу өзгөчө кырдаалдардын туруктуу санынын өсүшү.

Кыргызстан географиялык абалынан улам табигый кырсыктарга көп дуушар болуучу өлкө болуп саналат. Калкка, аймакка жана тиричиликти камсыз кылуучу объектилерге эң чоң коркунуч болуп: жер титирөө, жер көчкү, кар көчкү, сел, суу ташкындары, суу каптоо, жер астындагы суулардын деңгээлинин көтөрүлүшү, катуу жаан жана шамал, кардын жаашы саналат.

Өзгөчө кырдаалдарды башынан өткөргөндөрдүн бардыгы үчүн оор, өзгөчө буга окуучулар кирет. Алар өздөрүнүн жаш курагына жараша керектүү билимге жана көндүмдөргө ээ эмес, өзгөчө кырдаалдардан сактап кала турган иш-аракеттерди жасоого турмуштук тажрыйбасы жана мүмкүнчүлүктөрү жеткиликсиз. Кооптуу кырдаалдар учурунда окуучулар айланасында болуп жаткан окуяларга жана кырдаалдарга ар кандай мамиле кылышат. Кээ бирлери эмне болуп жатканын түшүнүшпөйт, ал тургай өлүп каламбы деп дүрбөлөңгө алдырышат, ал эми коопсуздук эрежелерин билгендер жана окугандар окуялардын жакшы жыйынтыгына үмүт кылуу жана өз күчтөрүнө ишенүү менен өздөрүн сабырдуу алып жүрөт, ишенимдүү иш-аракеттерди кылышат.

2018-жылы мамлекет көп жылдык программаларды ишке ашырууга өттү: Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик стратегиялык өнүгүүсү 2018-2040-жж.; 2021-2030-жылдарга карата Кыргыз Республикасында билим берүүнү өнүктүрүү концепциясы; Инсандын руханий-адептик өнүгүүсү жана дене тарбия концепциясы, Өзгөчө кырдаалдардан калкты жана Кыргыз Республикасынын аймагын комплекстүү коргоо концепциясы 2018-2030-жж., 2021-2040-жж. Кыргыз Республикасында билим берүүнү өнүктүрүү программасы, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн «2018-2030-жж. Калктын ден соолугун коргоо жана саламаттыкты сактоо системасын өнүктүрүү» программасы, Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүү уюмдарынын мамлекеттик билим берүү стандарты.

Жалпысынан бул документтерде, туруктуу өнүктүрүүнүн улуттук стратегиясын кененирээк контекстте калктын саламаттыгын жана жыргалчылыгын (бакубаттуулун) жакшыртуу үчүн стратегиялык негиздер түзүлгөн.

Билим берүү системасы мектеп окуучуларынын турмуштук көндүмдөрүн калыптандырууга зор салым кошуп келүүдө. Билим берүү уюмдарынын эң негизги максаты, сергек жана коопсуз жашоо образынын маанилүүлүгүн ачып берүү аркылуу мектеп окуучуларынын ар тараптан өнүгүүсүн, ден соолукту чыңдоосун, туура тамактануусун камсыздоо, гигиеналык көндүмдөрдү калыптандыруу болуп саналат.

Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүү уюмдарынын мамлекеттик билим берүү стандарты мектеп окуучуларынын арасында сергек жана коопсуз жашоо образынын көндүмдөрүн калыптандырууга көңүл бурууну басым жасайт жана төмөнкүлөрдү белгилейт: «Сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруу: өзүнүн ден соолугуна кам көрүүгө жана жүрүм-турумунда коопсуздук эрежелерин сактоого, кыймыл көндүмдөрүн өздөштүрүүгө: ар кандай кырдаалдарда өзүнүн эмоционалдык абалын билдирүүгө, ден соолукту сактоо, чыңдоо, бекемдөө көндүмдөрүнө ээ болууга» мүмкүндүк берет.

Билим берүүнү өнүктүрүү үчүн сергек жана коопсуз жашоо образынын көндүмдөрүн калыптандырууда эң маанилүү орунду ээлейт.

Г.С. Акиева белгилеп өткөндөй «Республикадагы мектептердин бирдиктүү педагогикалык процессинде азыркы жаш муундардын сергек жашоо образын калыптандыруу процесси өсүп келе жаткан жаш муундун саламаттыгын сактоонун комплекстүү системасын иштеп чыгууну жана жүзөгө ашырууну зарылдыгын жана заманбап шарттарда мектеп окуучуларынын сергек жашоо образын калыптандыруу процессин өркүндөтүүнүн жолдорун издөөгө багытталган изилдөө иш - чараларынын максаттуу, комплекстүү системасын колдонууну талап кыларын» - белгилейт. [Акиева Г.С. «Кыргызстандагы мектеп окуучуларынын саламаттыгын сактоо системасынын эффективдүүлүгүн (натыйжалуулугун) жогорулатуунун педагогикалык негиздери» – Бишкек: И.Арабаев атындагы КМПУ, 1997. – 260 б].

Э.М. Мамбетакунов өсүп келе жаткан жаш муундарда психоэмоционалдык жана булчуң чыңалууну жок кылуунун он ыкмасына жана коопсуздук маданиятына тарбиялоого көңүл бурган [Мамбетакунов Э. Био-библиографиялык очерк /Түз.: Ж.Чыманов. – Бишкек, 2015. – 136-137б.].

Бирок, бул маселенин актуалдуулугуна карабастан, илимий-педагогикалык адабиятта азыркыга убакытка чейин «сергек, коопсуз жашоо образы» түшүнүгүнүн так чечмелениши жок. Мектеп окуучуларынын сергек, коопсуз жашоо образынын көндүмдөрүн калыптандыруунун натыйжалуулугун жогорулатууга көмөктөшүүчү педагогикалык шарттар маселеси жетиштүү терең изилденген эмес. Сергек жана коопсуз жашоо образынын көндүмдөрүн өзүндө өстүрүүнү калыптандыруунун ийгилигине

жеткиликтүү таасирин тийгизген мугалимдин жана окуучунун ишинин механизмдери жетишерлик иштелип чыккан эмес.

Мектеп окуучуларынын сергек, коопсуз жашоо образынын көндүмдөрүн калыптандыруусунун теориялык жана практикалык талдоосу **бир катар карама-каршылыктарды** белгилейт:

- окуучулардын жаш өзгөчөлүгүн эске алуу менен сергек жана коопсуз жашоо образын калыптандырууга көмөктөшүүчү класстык жана класстан тышкаркы иш-чараларды өткөрүү процессинде окуучунун коопсуз жүрүм-турумга болгон муктаждыктары менен педагогикалык шарттардын жоктугунун ортосунда;

- сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруу маселеси боюнча мугалимдердин компетенттүүлүгүн жогорулатуусу менен окуу-методикалык комплекстердин жетишсиз иштелип чыгышынын ортосунда;

- өзүнүн ден соолугуна аяр (баалуу) мамиле кылуунун зарылдыгы менен бул маселени ишке ашырууда педагогикалык сунуштамалардын жетишсиз иштелип чыгышынын ортосунда.

Бул карама-каршылыктар, ошондой эле, психологиялык-педагогикалык адабияттарды талдоо, изилденип жаткан маселенин татаалдыгын жана ар тараптуулугун, талаш (карама-каршы) маселелердин бар экендигин, ошондой эле, изилдөөнүн объективдүү зарылчылыгы төмөнкү диссертациялык изилдөө ишинин темасын тандоону аныктады: **«Мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруу үчүн педагогикалык шарттар».**

Диссертациянын темасынын ири илимий программалар (долбоорлор) жана негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы. Диссертациялык иштин темасы И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин илимий-изилдөөлөрүнүн тематикалык планынын 2017-2022-жылдарына киргизилген.

Изилдөөнүн максаты: мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруунун педагогикалык шарттарынын теориялык негиздерин талдоо жана эксперимент аркылуу текшерүү.

Изилдөөнүн милдеттери:

1. Мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруунун теориялык негиздерин талдоо.

2. Мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруунун педагогикалык моделин иштеп чыгуу.

3. Мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруунун педагогикалык шарттарын негиздөө жана эксперимент аркылуу текшерүү.

Изилдөөдөн алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы төмөнкүлөрдөн турат: «мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо образы» түшүнүгүнүн жумушчу аныктамасын формулировкалоо менен

мектеп окуучуларында сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруунун теориялык негиздери талдоого алынды; мектеп окуучулары үчүн сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруунун педагогикалык модели иштелип чыкты жана апробациядан өткөрүлдү; мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруунун педагогикалык шарттары ишке ашырылды.

Диссертациянын коргоого коюлуучу негизги жоболору:

1. Адамдын коопсуз жүрүм-турум көндүмдөрүн калыптандыруу маселеси «коопсуздук», «кооптуу», «коопсуз жүрүм-турум», «сергек жашоо образы», «коопсуз жана жагымдуу чөйрө» түшүнүктөрүнүн маанисин ачып бере турган суроолор менен тыгыз байланышта.

2. Мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо образынын көндүмдөрүн калыптандыруу боюнча педагогикалык шарттар, класстык жана класстан тышкаркы иш-чараларда предметтер (дисциплиналар) аралык интеграцияны ишке ашырууга көмөктөшөт.

3. Мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо образынын көндүмдөрүн калыптандыруу боюнча педагогикалык эксперименттердин жыйынтыктары жана практикалык сунуштамалар.

Изилдөөнүн практикалык маанилүүлүгү. Изденүүчү тарабынан иштелип чыккан «Ден соолук жана коопсуздук» билим берүү программасын «Турмуш-тиричилик коопсуздугу» дисциплинасына кошумча окуу-методикалык материал катары колдонсо болот. Изилдөөнүн материалдары жана натыйжалары мугалимдерге, квалификациясын жогорулатуучу мугалимдерге окуучулар менен класстык жана класстан тышкаркы иштеринин мазмунун байытууда пайдалуу болушу мүмкүн.

Изденүүчүнүн жеке салымы. Изденүүчү тарабынан мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруунун теориялык негиздери талданды, мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруунун педагогикалык модели иштелип чыкты. Педагогикалык эксперимент аркылуу мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруунун педагогикалык шарттарынын натыйжалуулугу текшерилди жана практикалык сунуштамалар иштелип чыкты.

Диссертациянын натыйжаларынын апробацияланышы: Изилдөөнүн натыйжалары республикалык жана эл аралык илимий-практикалык конференцияларда, жолугушууларда жана семинарларда талкууланган: «Коркунучтардан келтирилген зыянды болжолдоо, азайтуу системасын жакшыртуу» аталышындагы II Эл аралык илимий-практикалык конференциясында Бишкек ш.(2017); Кыргыз Республикасында кырсыктардын коркунучун азайтуу күнүнө карата өткөрүлгөн «Кырсыктардын коркунучун азайтуу үчүн жаңы ыкмалар» аттуу илимий-практикалык конференцияда Бишкек ш. (2019.).

Изилдөөнүн натыйжалары мугалимдердин квалификациясын жогорулатуу курстарында жана Кыргыз Республикасынын өзгөчө кырдаалдар министрлигинин адистери тарабынан колдонулган.

Диссертациянын натыйжасынын толук чагылдырылышы. Диссертациялык изилдөөлөрдүүн натыйжалары 13 илимий макалада (ошону менен бирге 2 макала импакт-фактор 0 аз РИНЦ журналдарында) чагылдырылган, методикалык сунуштар жана изилдөөнүн натыйжалары Кыргыз Республикасынын орто жалпы билим берүү уюмдарында окутуу практикасына киргизилген.

Диссертациянын түзүлүшү жана көлөмү. Диссертация кириш сөздөн, үч баптан, корутундудан, жыйынтыктоодон, практикалык сунуштардан, пайдаланылган адабияттардын тизмесинен (173) жана тиркемелерден турат. Диссертациянын жалпы көлөмү 165 бет, анын ичинде 14 таблица, 3 схема, 4 сүрөт, 4 диаграмма, 8 тиркеме бар.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө изилдөөнүн темасынын актуалдуулугу негизделген, иштин максат жана милдеттери аныкталган, илимий жаңылыгы ачылган, коргоого коюлган негизги жоболор бөлүп көрсөтүлгөн, практикалык жыйынтыктардын апробациясы жана изилдөөнүн илимий баалуулугу, изденүүчүнүн жеке салымы, изилдөөнүн жыйынтыктарын апробациялоо жана ишке ашыруу жөнүндө маалымат, түзүлүшү жана диссертациянын көлөмү чагылдырылган.

«Мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо образынын көндүмдөрүн калыптандыруунун теориялык-методологиялык негиздери» деген биринчи бапта психологиялык-педагогикалык изилдөөлөрдүн теориялык талдоосунун натыйжалары каралган, мектеп окуучуларынын жаш өзгөчөлүктөрү боюнча мүнөздөмө берилген, окуучулардын сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруу боюнча мугалимдердин иш-аракеттеринин өзгөчөлүктөрү ачылып берилет, изилдөөнүн биринчи милдети чечилет.

Биз изилдеп жаткан маселенин ар кандай аспектилерин изилденген жана көптөгөн башка изилдөөчүлөр тарабынан изилденип келүүдө. Жалпысынан, бул маселе боюнча изилдөөлөрдү биз төрт негизги блокко бөлдүк.

Биринчи блок – бул адеп-ахлак жана дене тарбиясынын көйгөйлөрүнө арналган булактардын жана эмгектердин кеңири спектри. Алардын ичинен төмөнкү авторлордун Н.А. Асипова, А.А. Алимбеков, К. Бообекова, К.Ч. Джанузак, К.Д. Добаев, Т.Т. Иманалиев, А.Т. Калдыбаева, М.Р. Рахимова, Э.М. Мамбеткунов, А.М. Мамытов ж.б изилдөөлөрү жана эмгектери бар.

Экинчи блок – бул мектеп окуучуларынын ден соолугун сактоо боюнча изилдөөлөр. Бул багыттагы эмгектерди сунуштаган кыргызстандык изилдөөчүлөрдү: Н. Айсаракунова, Г.С. Акиева, М. Алиев, Ж.А. Бузурманкулова, М. Субанова жана россиялык изилдөөчүлөрдү: Б.Г.

Ананьев, Л.П. Анастасова, Ю.К. Бабанский, М.М. Безруких ж.б. белгилеп айтсак болот.

Жалпы билим берүү уюмдарында жагымдуу шарттагы чөйрөнү түзүүгө тиешелүү изилдөөлөрдү **үчүнчү блоктогу иштерге** киргиздик. Бул блокто кыргызстандык окумуштууларынын: А. Абдиев, Ж.Д. Асекова, И.Б. Бекбоев, С.О. Байгазиев, И.А. Низовская, Т.М. Сияев, М.М. Эсенгулова ж.б. эмгектери кызыгууну туудурат. Россиялык авторлордун: И.А. Баев, Л.А. Михайлов, П.А. Сорокин ж.б. эмгектери бар.

Төртүнчү блокко тарбия берүү жана билим берүүдөгү коопсуздукту калыптандыруу жана мектеп окуучуларынын турмуштук көндүмдөрүн өнүктүрүү маселелери боюнча изилдөөлөр кирет. Бул блок боюнча кыргызстандык окумуштуулардын: И.С. Болджурова, М.Т. Иманкулова, Г.Т. Карабалаева, А.М. Мамытов, М. Субанова, М.М. Эсенгулова, россиялык, чет элдик авторлордун: В.В. Давыдов, Н.М. Девятков, А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн, М.Н. Скаткин, В.Н. Чулахов ж.б. изилдөөлөрүн жана эмгектерин белгилесек болот.

Адамдын коопсуз жүрүм-турум көндүмдөрүн калыптандыруу маселеси «коопсуздук», «кооптуу», «коопсуз жүрүм-турум», «сергек жашоо образы», «коопсуз жана жагымдуу чөйрө» түшүнүктөрүнүн маанисин ачып бере турган суроолор менен тыгыз байланышта.

А.М. Мамытов «коопсуздук» түшүнүгүнө төмөндөгүдөй аныктама берет: «коркунучтун жоктугу же ишенимдүүлүктүн болушу» [Мамытов А.М. Кыргыз Республикасынын билим берүү системасын модернизациялоо. – Бишкек, 2014. – 283 б.].

И.К. Топоров «коркунуч» түшүнүгүн мындайча деп чечмелейт: «Белгилүү шарттарда адамга ар кандай зыян келтире турган, оорусуна жана жаракат алуусуна себеп боло турган нерселер, буюмдар, окуялар». [Топоров И.К. Турмуш-тиричилик коопсуздугунун негиздери: жалпы билим берүү мекемелеринин 9-класстар үчүн окуу китеби. – М., 2001].

«Коопсуз жүрүм-турум» өзгөчө жана трагедиялуу кырдаалдарга алып келе турган адамдын туура эмес жүрүм-турумунун алдын алууга багытталган жүрүм-турумдун негизги эрежелери жана коопсуздук иш-чаралар боюнча баштапкы билимди билдирет.

Адамдын жашоосунда коопсуздук маселеси боюнча изилдөөлөрдө «коопсуз жүрүм-турум» түшүнүгүнүн адабиятта али бирдиктүү чечмелөө жок болсо да, кеңири колдонулуп келгендигин баса белгилеп кетүү керек. Адамдын коопсуз жүрүм-турумунун 3 компоненти бар, алардын биримдиги жана реалдуулугу инсан менен айлана-чөйрөнүн ортосундагы өз ара аракеттенүүнүн ыңгайлуу деңгээлине ээ болууга олуттуу таасир этет. Мындай компоненттер: коркунучту алдын ала билүү, коркунучтан качуу, коркунучтуу жеңүү болуп саналат.

Коркунучту алдын ала көрүү, адамдын анын келип чыгуу булактарынын ар түрдүүлүгүн билүүсүн камтыйт. И.А. Щеголев коркунуч адамдын өзүнөн, айлана-чөйрөдөн, башка адамдардан; жашаган жеринен: табигый, техногендик, социалдык, аскердик чөйрөдөн келип чыгышы мүмкүн экендигин белгилеген. Белгилүү бир объекттин коркунучу жөнүндө билип, сактыкты, көнүл бурууну коргоонунун каражаты катары мобилизациялайт [Щеголев И.А. Турмуш-тиричилик коопсуздугу боюнча мугалимдердин педагогикалык даярдыгын өстүрүү. – М., 2014. – 250 б.].

Коркунучтан качуу төмөнкүлөрдү камтыйт: кооптуу кырдаалдын өнүгүшүнүн мүмкүн болуучу мүнөзү жөнүндө түшүнүк; сактык чараларын билүү жана алардын коркунучту жеңүү жөндөмдүүлүгү; кырдаалга туура баа берүү.

Коркунучту жеңүү төмөнкүлөрдү камтыйт: кооптуу кырдаалдарда билгичтик жүрүм-турум; коргонуу ыкмаларын билүү жана аларды колдонуу көндүмдөрүнө ээ болуу (коркунучтан баш калкалоо, анын кесепеттерин жоюу ыкмаларын колонуу); өз алдынча жардам көрсөтүү жана өз ара жардам көрсөтүү ыкмаларын өздөштүрүү.

«Сергек жашоо образы» түшүнүгүнүн колдонулуп жаткан аныктамаларын талдоо «ден соолук» - бул татаал, көп кырдуу жана интеграциялык категория. Азыркы заманбап илимде ден соолукту мүнөздөгөн төмөндөгүдөй: адамдын физикалык, психикалык жана социалдык жыргалчылыгы сыяктуу бир катар компоненттери бар (Бүткүл дүйнөлүк саламаттыкты сактоо уюму).

Сергек жашоо образы – организм үчүн эң оптималдуу шарттарда инсандын белгилүү бир социалдык жана тиричилик функцияларын аткаруусуна көмөктөшүүчү нерселердин бардыгын бириктирген жашоо образы; рационалдуу уюштурулган, физиологиялык жактан оптималдуу эмгекти, моралдык-гигиеналык тарбиялоону, рационалдуу тамактануунун эрежелерин жана талаптарын сактоону, психикалык гигиенаны жана өздүк гигиенаны, активдүү кыймыл режимин жана системалуу дене тарбиясын, бош убакытты ойлоону менен уюштурууну, жаман адаттардан баш тартууну ж.б. өз ичине камтыйт.

Окуучулардын өсүүсүнүн курактык өзгөчөлүктөрү алардын индивидуалдык калыптанышында ар кандай түрдө пайда болот. Бул мектеп окуучулары табигый ыктарына, жашоо шартына жараша бири-биринен орчундуу айырмаланып турушуна байланыштуу. Алардын ар биринин өнүгүшү, өз кезегинде, окуу процессинде эске алынышы керек болгон олуттуу жеке айырмачылыктар жана өзгөчөлүктөр менен мүнөздөлөт. Мектеп окуучуларынын таанып билүү иш-аракетинин өзгөчөлүктөрүн, алардын эс тутумунун касиеттерин, жөндөмдүүлүктөрүн жана кызыкчылыктарын, ошондой эле, кээ бир предметтерди ийгиликтүү

өнүктүрүүгө, коомдук тапшырмалар жана терс мүнөздөрдү жана сапаттарды жоюуну билүү абдан маанилүү.

Мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандырууда мугалимдердин квалификациясын жогорулатуу зарыл. Мугалимдерден соолук жана ага таасир этүүчү факторлор, коопсуздук жана тобокелдиктер жөнүндө гана маалымат бербестен, билим берүү үчүн ыңгайлаштырылган чөйрөдө ден соолукту сактоо жана чыңдоо боюнча көндүмдөрдү үйрөтүүсү жана бекемдөөсү керек. Мугалимдердин жаңы гигиеналык ой жүгүртүүсүн калыптандыруу, мектеп окуучулары жана үй-бүлөлөр менен иштөөдө заманбап технологияларды жана жардам көрсөтүү чараларын колдонуу (компьютердик программалар, видеоматериалдар, окуу материалдары ж.б.) барган сайын актуалдуу болуп баратат.

Экинчи бап «Изилдөөнүн илимий материалдары жана методдору» деп аталып, мында изилдөөнүн экинчи милдети ишке ашырылды. Бул бап мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруунун жолдорун аныктоочу илимий изилдөө методдорун талдоого, мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруунун педагогикалык моделин жана педагогикалык шарттарын ачыктоого арналган.

Изилдөө объектиси: мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруу боюнча жалпы билим берүү уюмдарынын окуу-тарбия процесси.

Изилдөө предмети: 5-11-класстын окуучулары үчүн педагогикалык шарттарды түзүү жана сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруу.

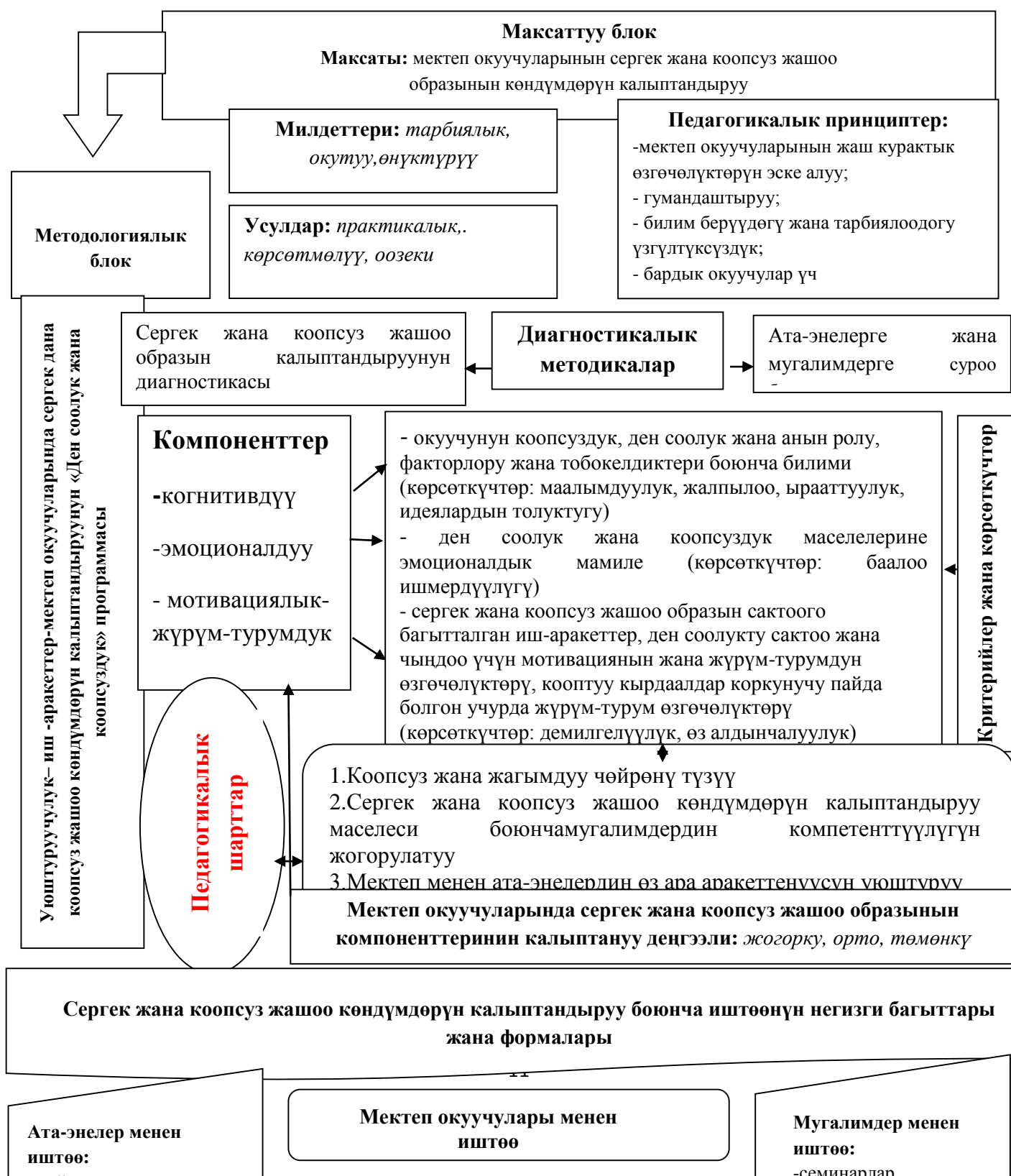
Изилдөө маселелерин чечүү үчүн бир катар методдор колдонулган: теориялык (илимий-педагогикалык булактарды талдоо), диагностикалык методдор (анкета алуу-суроо берүү, жеке жана коллективдик маектешүү), моделдештирүү, педагогикалык эксперимент, натыйжаларды талдоо, статистикалык маалыматтарды иштеп чыгуу.

Анкета алуу. Бул илимий метод сергек, коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруу боюнча билимдердин калыптануу деңгээлин аныктоо максатында өткөрүлдү. Сурамжылоонун жүрүшүндө суроолор кылдаттык менен түзүлдү, респонденттерге сунушталган жооптордун ичинен бир же бир нече жоопту тандоо мүмкүнчүлүгү сунуш кылынды.

Иш үч багытта жүргүзүлдү: **1-багыт:** мектеп окуучулары арасында – мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруунун компоненттерин аныктоо (когнитивдик, эмоционалдык, мотивациялык – жүрүм-турумдук), **2-багыт:** мугалимдер арасында жана **3-багыт:** ата-энелер арасында – мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруу боюнча билимдердин калыптануу деңгээлин аныктоо.

Мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруунун маанилүүлүгүн жана турмуштук зарылчылыгын негиздөө максатында жеке жана коллективдик баарлашуулар өткөрүлдү.

Диссертациялык изилдөөнүн алкагында моделдештирүү методу мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруунун педагогикалык моделин түзүүдө колдонулган. Иштелип чыккан «Мектеп окуучулары үчүн сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруу модели» (1-схеманы караңыз) төрт блоктон турат: максаттык, методологиялык, уюштуруу-ишмердүүлүк жана натыйжалуулук.

2.1-схема. Мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруу процессинин педагогикалык модели.

Максаттуу блок мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо образынын көндүмдөрүн өнүктүрүүгө багытталган максаттарды жана тарбиялык, окутуу жана өнүктүрүү милдеттерин камтыйт.

Методологиялык блокко биз: педагогикалык принциптерди; окутуунун усулдарын киргиздик.

Уюштуруу жана ишмердүүлүк блогу төмөнкүдөй өз ара байланышкан компоненттерден турат: когнитивдик, эмоционалдык, мотивациялык жана жүрүм-турумдук. Педагогикалык компоненттер мектеп окуучуларынын көндүмдөрүн жана компетенцияларын калыптандыруунун формаларын, ыкмаларын жана каражаттарын ачып берет.

Биз ар бир компонентте жогорку, орто жана төмөнкү деңгээлдерди белгиледик. *Когнитивдик компонент* мектеп окуучуларынын сергек жашоо образы жана анын ролу, коопсуздугу, факторлору жана тобокелдиктери жөнүндө билимин мүнөздөйт, *эмоционалдык компонент* мектеп окуучуларынын сергек жашоо образы, коркунуч, көнүгүү менен байланышкан эмоцияларын мүнөздөйт; *мотивациялык – жүрүм-турумдук компонент* сергек

жана коопсуз жашоо образын сактоого багытталган каалаган аракеттерди мүнөздөйт.

Натыйжалуулук блогу мектеп окуучулары үчүн сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруу деңгээлин аныктоонун критерийлерин, үч деңгээлди (жогорку; орто; төмөнкү) жана ишмердүүлүктүн натыйжасында калыптанган күтүлүүчү натыйжаларды камтыйт.

Биздин изилдөөнүн жүрүшүндө, педагогикалык жана психологиялык адабияттарды талдоонун негизинде, айкын эксперименттин натыйжасында мектеп окуучуларында сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруу үчүн төмөнкүдөй педагогикалык шарттар аныкталган:

Биринчи шарт – коопсуз жана жагымдуу чөйрөнү түзүү.

Экинчи шарт – сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруу маселеси боюнча мугалимдердин компетенттүүлүгүн жогорулатуу.

Үчүнчү шарт – мектеп менен ата-энелердин өз ара аракеттенүүсүн уюштуруу.

Биринчи педагогикалык шартты ишке ашыруу тобокелдиктин, коопсуздуктун, коркунучтун жалпы көйгөйлөрүн түшүнүүгө мүмкүндүк берет, мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн жагымдуулук менен калыптандыруу үчүн шыктануу механизмин ишке киргизет. *Экинчи педагогикалык шарт* – сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандырууда мугалимдердин компетенттүүлүгүн жогорулатууга багытталган. *Үчүнчү педагогикалык шартты* ишке ашыруу ата-энелерди биргелешкен ишке тартуу аркылуу мектеп окуучуларында сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандырууга бирдиктүү мамилени калыптандырууга мүмкүндүк берет.

Үчүнчү бап «Мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруу боюнча педагогикалык эксперименттин жыйынтыктары» деп аталып, изилдөөнүн үчүнчү милдетин ишке ашырган. Бул бапта педагогикалык эксперименттин методологиясы, анын натыйжалары берилип, практикалык сунуштар иштелип чыккан.

Педагогикалык эксперименттин максаты мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандырууга көмөктөшүүчү иштелип чыккан моделди окуу процессине киргизүү, ошондой эле иштелип чыккан педагогикалык шарттарды жүзөгө ашыруунун натыйжалуулугун негиздөө жана текшерүү болуп саналат.

Коюлган максатка ылайык милдеттер аныкталып, 3 этап менен педагогикалык эксперимент өткөрүлдү.

Биринчи этапта (2015-2016-жж.) илимде жана практикада мектеп окуучулары үчүн сергек жана коопсуз жашоо образын калыптандыруу маселесинин абалы изилденген; бул проблема боюнча педагогикалык, илимий адабияттар талдоого алынган; мектеп окуучулары, мугалимдер жана ата-энелер үчүн анкета түзүлүп, диагностикалык баалоо жана аны талдоо жүргүзүлдү, фокус-топтук талкуулар уюштурулду.

Экинчи этапта (2017-2019-ж.) мектеп окуучуларында сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандырууга шарт түзгөн педагогикалык моделдин натыйжалуулугун жана шарттарын аныктоо үчүн педагогикалык эксперименттин программасы иштелип чыккан, аралык натыйжаларды изилдөө жана талдоо жүргүзүлдү.

Үчүнчү этап (2020-2021-жж.) педагогикалык эксперименттин сунушталган программасынын натыйжалуулугун тастыктоого багытталган: талдоо, иштеп чыгуу, жалпылоо жана изилдөөлөрдүн натыйжаларын системалаштыруу, жыйынтыктар түзүлгөн жана корутундулар жазылган.

Изилдөөнү уюштуруу. Педагогикалык эксперимент Нарын шаарындагы №7 М. Сыдыков атындагы жалпы билим берүү мектебинде, Талас областынын Кара-Бура районунун Аманбаев айылындагы Ч. Айтматов атындагы мектеп-гимназиясында өткөрүлдү.

Педагогикалык экспериментке катышуучулардын саны төмөндөгүдөй бөлүштүрүлдү (3.1-таблица).

Таблица 3.1. – Педагогикалык экспериментке катышуучулардын саны

Катышуучулар	Саны
Мектеп окуучулары:	272
Орто класстын окуучулары (5-9 класс)	136
Жогорку класстын окуучулары (10-11 класс)	136
5-9 класстарынын класс жетекчилери	22
10-11 класстарынын класс жетекчилери	45
Мектеп директорлору	2
Социалдык педагогдор	12
Директорлордун орун басарлары	18
Эксперименттик топтордогу окуучулардын ата-энелери	134
Жалпы саны:	505

Диагностикалык баалоо үчүн төмөндөгүдөй методикалар колдонулган. (2-таблицаны караңыз).

3.2-таблица. – Диагностикалык методикалар

	Баяндоо
1.	Мектеп окуучуларынан сурамжылоо (орто класстын окуучулары үчүн «Мектеп окуучуларынын сергек жашоо образынын негиздерин баалоо картасы»)
2.	Мектеп окуучуларынан сурамжылоо (Жогорку класстын окуучулары үчүн «Мектеп окуучуларынын сергек жашоо образынын негиздерин баалоо картасы»)
3.	Тестирлөө. «Кылган ишти баалаңыз» ылайыкташтырылган тест (автору Э. Туриэль).
4.	«Каталарды тап» ылайыкташтырылган оюн тапшырмасы (автору О. Е. Прудникова)
5.	Ата-энелерден сурамжылоо
6.	Мугалимдер үчүн анкета «Мектепке чейинки балдар үчүн сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруунун өзгөчөлүктөрү жөнүндө мугалимдердин билим деңгээлин аныктоо».
7.	Мугалимдер үчүн анкета «Мугалимдин өзүн өзү баалоосу» (ылайыкташтырылган варианты).

Биз мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруу процесси жөнүндө мектеп окуучуларынын, мугалимдердин, ата-энелердин билиминин жана компетенттүүлүк деңгээлинин

көрсөткүчтөрүн иштеп чыктык жана аныктадык, ар бир деңгээл конкреттүү көрсөткүчтөр менен мүнөздөлөт (3.3, 3.4, 3.5-таблицаарды караңыз).

3.3-таблица – Мектеп окуучуларынын сергек жашоо образы боюнча билимдеринин жана компетенттүүлүгүнүн деңгээли жана көрсөткүчтөрү

Деңгээлдер	Көрсөткүчтөр
Жогорку деңгээл	<p>1) Мектеп окуучулары, адамдын ден соолугуна таасирин тийгизген бардык факторлорду айтып беришет.</p> <p>2) Жашаган жерлериндеги кооптуу аймактарды таанышат. Алар кооптуу аймактарда туура иш – аракеттерди жасоону билишет жана бейтааныш адамдар менен жолугушуулардан качышат. Алар жаман жүрүм-турум коркунучтун жана олуттуу чыр-чатактын булагы экенин билишет, ошондуктан мындай жүрүм-турумдан качууга аракет кылышат.</p> <p>3) Жаратылыштагы жана үйдөгү кооптуу кырдаалдардын себептерин билишет. Жол белгилерин, кесилиштерди билишет. Жолдо жүрүү эрежелерин сакташат.</p> <p>4)Түзүлгөн күн тартибин практикада жана күнүмдүк турмушта аткарат. Алар ар кандай кырдаалдарда коопсуз жүрүм-турумдун моделдерин билишет. Алар так аныкталган. Туура тамактанууну, туура эмес тамактанууну жана пайдасыз тамактанууну ажырата билишет. Өздүк гигиенанын негиздерин сакташат. Чачка жана денеге кам көрүү көндүмдөрүн билишет.</p>
Орто деңгээл	<p>1) Мектеп окуучулары, адамдын ден соолугуна таасир этүүчү факторлорду айтып беришет.</p> <p>2) Жашаган жерлериндеги кооптуу аймактарды дайыма эле тааный беришпейт. Алар кооптуу аймактарда туура иш – аракеттерди жасоону билишет. Алар жаман жүрүм-турум коркунучтун жана олуттуу чыр-чатактын булагы экендигин дайыма эле биле беришпейт.</p> <p>3) Табияттагы жана үйдөгү кооптуу кырдаалдардын келип чыгыш себептерин жарым-жартылай билишет. Жол белгилерин, кесилиштерин билишет, бирок көп учурда чаташтырышат. Чоңдор менен жүргөндө жолдо жүрүү эрежелерин сакташат.</p> <p>4) Күнүмдүк жашоодо күн тартибин туура эмес аткарышат. Ар кандай кырдаалдарда коопсуз жүрүм-турумдун моделин билишет. Туура жана туура эмес тамактанууну ажырата алышат. Өздүк гигиенанын негиздерин сакташат.</p>
Төмөнкү деңгээл	<p>1) Мектеп окуучулары, адамдын ден соолугуна таасир этүүчү факторлорду жарым-жартылай айтып беришет.</p> <p>2) Жашаган жерлериндеги кооптуу аймактарды билишпейт. Алар кооптуу аймактарда туура иш-аракеттерди жасоону</p>

	<p>билишпейт.</p> <p>3) Табияттагы жана үйдөгү коопту кырдаалдардын келип чыгыш себептерин билишпейт, жооп берүүдө алмаштырышат. Жол белгилерин, кесилиштерин жарым-жартылай билишет. Жолдо жүрүү эрежелерин сакташпайт.</p> <p>4) Күнүмдүк жашоодо күн тартипти сакташпайт. Ар кандай кырдаалдарда коопсуз жүрүм-турумдун моделин бираз билишет. Туура тамактанууну айырмалай алышпайт. Өздүк гигиенанын негиздерин дайыма эле сакташпайт.</p>
--	---

3.4-таблица. – Мугалимдердин билимдеринин жана компетенттүүлүгүнүн деңгээлдери жана көрсөткүчтөрү

Деңгээлдер	Көрсөткүчтөр
Жогорку деңгээл	Мугалимдер мектеп окуучуларында сергек жана коопсуз жашоо образын калыптандыруу көндүмдөрүн калыптандыруунун процесси, формалары, ыкмалары жана каражаттары жөнүндө жетишерлик толук билимге ээ. Алар мектеп окуучуларынын арасында сергек жана коопсуз образдык көндүмдөрдү калыптандыруу боюнча педагогикалык процессти уюштурууну жакшы билишет.
Орто деңгээл	Мугалимдер, мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруу процесси боюнча билими бар, бирок мектеп окуучуларында сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруунун мазмунун толук түшүнбөгөн, окутуунун формаларын, ыкмаларын жана каражаттарын билишет, мектеп окуучуларынын арасында сергек жана коопсуз образдын көндүмдөрүн калыптандыруу боюнча педагогикалык процессти уюштуруу боюнча орточо жөндөмгө ээ.
Төмөнкү деңгээл	Мугалимдер, мектеп окуучуларында сергек жана коопсуз жашоо образын калыптандыруу процесси боюнча жарым-жартылай билимге ээ, мектеп окуучуларында сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруу боюнча үстүртөн түшүнүккө ээ, сергек жана коопсуз жашоо образын калыптандыруунун педагогикалык процессин уюштуруу жөндөмдүүлүгү начар. (жетишсиз)

3.5-таблица. – Ата-энелердин билими жана компетенттүүлүгүнүн деңгээли жана көрсөткүчтөрү

Деңгээлдер	Көрсөткүчтөр
Жогорку деңгээл	Ата-энелер, ден соолук жана анын кесепеттери, коопсуздук жана алардан коргоо чаралары жөнүндө толук маалыматка ээ. Алар күн тартибин сактап, туура тамактанышат. Алар спорт

	менен машыгышат, жаратылышта эс алууну жактырышат. Медициналык мекемелерге дайыма барышат. Алар сергек жашоо образын алып барышат.
Орто Деңгээл	Ата-энелер ден соолук, коопсуздук жөнүндө билимге ээ, коргоо чаралары жана коопсуз жүрүм-турум эрежелери жөнүндө жарым-жартылай билишет. Алар дайыма эле күн тартибин аткарышпайт. Майрамдарды ар кандай пландашат. Медициналык мекемелерге кээде барышат.
Төмөнкү деңгээл	Ата-энелер, ден соолук, коопсуздук жөнүндө жарым-жартылай билимге ээ, коргоо чараларын жана коопсуз жүрүм-турум эрежелерин билишпейт. Алар күн тартибин пландашпайт жана сакташпайт. Үйдө эс алуу, телевизор көрүү. Медициналык мекемелерге дайындалган медициналык адистер тарабынан барышат.

Педагогикалык эксперименттин констатациялоочу этабында диагностикалык баалоонун алкагында мектеп окуучуларынан сурамжылоо жүргүзүүнүн натыйжасында биз төмөнкү тенденцияларды аныктадык:

– **5-9-класстын окуучулары** сергек жана коопсуз жашоо образын сактоо, алардын коопсуздугуна жана ден соолугуна таасир этүүчү факторлор боюнча негизинен ата-энелеринин көрсөтмөсү боюнча белгилүү бир деңгээлде билимге ээ болушат. Бирок мектеп окуучулары ден соолуктун негизги белгилерин аныктай алышпайт, жашоо образын жана тукум куучулукту эске албастан, ден соолуктун начарлашынын себептери тышкы факторлор деп жаңылыш айтып келишет; күнүмдүк тартиптин, тамактануунун, гигиенанын маанилүүлүгүн түшүнбөй, үйдө жана коомдук жайларда коопсуз жүрүм-турум эрежелерин толук билишпейт жана сакташпайт.

– **10-11- класстын окуучулары** сергек жана коопсуз жашоо образын сактоо, алардын коопсуздугуна жана ден соолугуна таасир этүүчү факторлор жөнүндө белгилүү бир деңгээлде билимге ээ. Бирок ден соолуктун начарлашынын негизги себептерин окуучулар аныктай алышпайт, ден соолуктун начарлашынын себептерин жаңылыштык түрдө материалдык абал деп билишет, күнүмдүк режимди жана туура тамактанууну сакташпайт, үйдө жана коомдук жайларда коопсуздук, өздөрүн алып жүрүү эрежелерин бир аз билишет.

—

3.6-таблица – Мектеп окуучуларынан алынган сурамжылоонун жыйынтыгы

Критерийлер жана көрсөткүчтөр	Деңгээл	Окуучулардын контингенти	
		Контролдук класстар	Эксперименталдык класстар
Өзүнүн ден соолугунун абалы жөнүндө билими	Жогорку	14%	13%
	Орто	39%	39%
	Төмөнкү	47%	48%

Стресске каршылык абалы	Жогорку	12%	11%
	Орто	28%	43%
	Төмөнкү	60%	46%
Коопсуздук эрежелери жөнүндө Билими	Жогорку	15%	16%
	Орто	32%	31%
	Төмөнкү	53%	53%
Сергек жана коопсуз жашоо образын алып барууга даярдыгы	Жогорку	14%	13%
	Орто	36%	37%
	Төмөнкү	50%	50%

Биз, эксперименттик класстардан алынган автордук сурамжылоонун талдоосунан төмөндөгүдөй жыйынтыктарды алдык: мектеп окуучуларынын 13% гана өздөрүнүн ден соолугунун абалы жөнүндө билими жогору экенин белгилешти. Мектеп окуучуларынын бул тобу: ден соолуктун белгилеринен – жалпы физикалык саламаттыгы, өнөкөт оорулардын болушу, адамдын айрым органдары менен системаларынын абалы, анын психикалык жана физикалык көрсөткүчтөрүн биринчи орунга коюшат. Окуучулардын 39% ден соолуктун биринчи белгилери болуп: маанай, достору, туугандары менен болгон мамилеси, эс алууга муктаждыгын киргизишет; Алар үчүн жашоо образынын элементтеринин ичинен эң негизгиси эмоционалдуулук, жакшы маанай, б.а. ортоңку деңгээлге туура келген адамдын тышкы, эмоционалдык көрүнүштөрүнө тиешелүү категориялар. Мектеп окуучуларынын 48% ден соолугунун абалы боюнча төмөнкү деңгээлде болуп чыкты. Алар ден соолуктун белгилеринен мурун сырткы келбетин мүнөздөгөн: адамдын кийими жана анын физикалык формасы; жашоо образынын элементинен – анын коомдогу ийгилигин жана материалдык жыргалчылыгын мүнөздөгөн категорияларды биринчи орунга коюшат.

Мектеп окуучулары билиши керек болгон стресске туруктуулуктун абалынын көрсөткүчтөрүн талдоо боюнча билимдин калыптанышынын жогорку деңгээлин окуучулардын 11%ы, орточо деңгээлин 43%ы жана мектеп окуучуларынын 46%ы төмөнкү деңгээлин көрсөтүшкөн, бул стресске туруктуулуктун жалпы абалын мүнөздөйт.

Коопсуз жүрүм-турумдун эрежелерин билүүнүн анализин окуучулардын 16% көрсөттү (жогорку деңгээл). Окуучулардын 31% орто, 53% мектеп окуучулары төмөнкү деңгээлди көрсөтүшкөн. Бул мектеп окуучуларынын коопсуз жүрүм-турум эрежелерин дайыма сактай бербестигин, ден соолукту сактоого жана чындоого жоопкерчиликсиз мамиле кылып жатканын айгинелейт.

Сергек жана коопсуз жашоо образын алып барууга даярдыктын жыйынтыктарын талдоо, жогорку деңгээлди 13%, мында мектеп окуучулары спорт менен машыгышат жана ар кандай машыгуу көнүгүүлөрүн өз алдынча аткарышат, орто деңгээли 37%ды түзөт, мында окуучулар машыгуу көнүгүүлөрдү аткаруу системалуу түрдө боло бербейт, жаман адаттардан

арылууга аракет кылышса да, спорттук секцияларга дайыма эле катыша бербейт, 50%-ы төмөнкү деңгээлди түзөт, алардын сергек жана коопсуз жашоо образын калыптандыруунун артыкчылыктары, пайдасы жөнүндө билимге ээ болуусуна карабастан жүрүм-турумдагы терс көрүнүштөрү, психологиялык өзүн-өзү жөнгө салуунун начардыгы менен айырмаланышат.

Мугалимдер үчүн анкеталарды талдоо мектеп окуучуларында сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруу процессине байланышкан көйгөйлүү маселелерди аныктоого мүмкүндүк берди.

Эксперименттин башталышында алынган натыйжалардын сандык талдоосу: мугалимдердин 25% мектеп окуучуларында сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруу процесси боюнча жогорку билимге ээ, 51% орто деңгээлде, 24% мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруу боюнча билиминин төмөн деңгээлин көрсөттү.

Ата-энелердин сергек жана коопсуз жашоо образын жүргүзүү жана аларга таасир этүүчү факторлор боюнча белгилүү деңгээлде билими бар. Бирок бош эмес болгондуктан, гигиеналык жол-жоболордон башка, күнүмдүк рационалдуу режимдин аткарылышын көзөмөлдөй алышпайт. Рационалдуу балансталган тамактанууга көңүл бурушпайт.

Эксперименттин башталышында алынган натыйжалардын сандык талдоосу: ата-энелердин 15% сергек жана коопсуз жашоо образын сактоонун жогорку деңгээлине ээ, 58% орто, ал эми 18% сергек жана коопсуз жашоо образын алып баруунун төмөнкү деңгээлин көрсөттү.

Сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандырууну ишке ашырууда ата-энелер өздөрү катышышса, иш натыйжалуу болот. Бул үчүн ата-энелер арасында бардык иштерди алып бара турган алардын ичинен актив түзүү боюнча сунуштар берилген. Активдин курамында кесиптик ишмердүүлүгүнө байланыштуу бул көйгөйгө тиешеси бар ата-энелер (мисалы, өрт-куткаруу кызматтарынын кызматкерлери, атайын унаалардын айдоочулары (шашылыш кызматтар), Ички иштер министрлигинин кызматкерлери, дарыгерлер, медайымдар, жана башкалар.). Алар, ошондой эле, «тең-теңге» принциби боюнча башка ата-энелерди окутуу иштерин жүргүзө алышат.

Педагогикалык эксперименттин калыптандыруучу этабын өткөрүү үчүн биз, мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн өнүктүрүүгө багытталган кошумча программаны иштеп чыктык. Мектеп окуучулары, мугалимдери, ата-энелери үчүн иштелип чыккан «Ден соолук жана коопсуздук» программасы өз ара байланышкан 3 бөлүмдөн турган: 1) мектеп окуучуларында сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруу боюнча милдеттер (билим берүүчү, өнүктүрүүчү, уюштуруучулук); 2) мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо образынын көндүмдөрүн калыптандыруу, сергек жана коопсуз жашоо образын калыптандыруу боюнча билимдерди өздөштүрүү процессинин планы; 3) атайын көнүгүүлөр, ролдук оюндар.

«Ден соолук жана коопсуздук» программасын ишке ашыруу үчүн натыйжалуу интерактивдүү методдор колдонулган. Иштин негизги формалары болуп семинар-тренингдер, адистер менен жолугушуулар, кырсыктардын тобокелдигин азайтуу күнүнө арналган машыгууларга жана тренингдерге катышуу, видеоматериалдарды колдонуу, мультимедиялык презентациялар ж.б.у.с. кирет. Программага төмөнкү: «Ден соолукту жана коопсуздукту сактоо боюнча турмуштук көндүмдөрдү калыптандырууда үй-бүлөнүн ролу», «Туура тамактануу жана мектеп окуучусунун күн тартиби», «Жаман жана коркунучтуу адаттар», «Оорулардын алдын алуу», «Жеке коопсуздук» темалары киргизилген.

Сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруу боюнча мектеп окуучулары, мугалимдер жана ата-энелер менен семинардын программасы, сценарийлери менен диссертациялык иштин тиркемелеринен кеңири таанышууга болот.

Педагогикалык эксперименттин калыптандыруучу этабынын жыйынтыктары төмөнкү жоболорду жалпылоого мүмкүндүк берет: окуу процессинде интерактивдүү методдорду колдонуу менен педагогикалык шарттарды түзүү, мектеп окуучуларында сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруунун натыйжалуулугу өсөт. Ошентип, предметтерди окутууда интерактивдүү методдорду окутуунун технологиялары менен айкалыштыруу идеясын колдонуу биздин педагогикалык эксперименттин борбордук звеносу болгон.

Педагогикалык эксперименттин калыптандыруучу этабынын натыйжалары биздин гипотезаны тастыктайт: педагогикалык шарттарды түзүү мектеп окуучуларында сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруунун натыйжалуулугун жогорулатат.

Калыптандыруучу этабында мектеп окуучуларында сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн натыйжалуу калыптандырууга мүмкүндүк берген окутуунун жана тарбиялоонун методдору жана ыкмалары апробацияланганын белгилей кетүү зарыл деп эсептейбиз. Илимий изилдөө методдорунун айкалышы – анкета алуу, коллективдик, жеке баарлашуу мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруу процессин мүнөздөөгө, объективдүү баалоого мүмкүндүк берет.

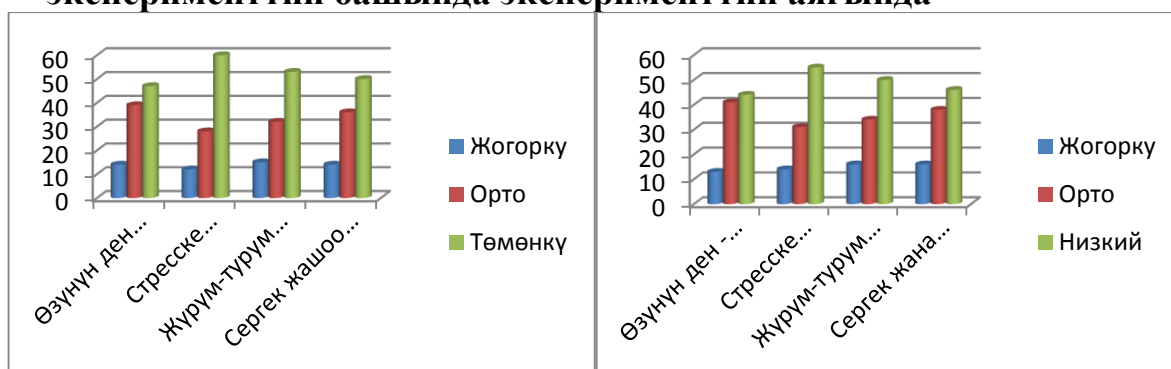
Педагогикалык эксперименттин үчүнчү жыйынтыктоочу этабында педагогикалык эксперименттин констатациялоочу жана контролдук этаптарынын мүнөздөмөлөрүнүн салыштырма талдоосу жүргүзүлүп, системалаштырылды жана кылдат талдоого алынды. Эксперименттик топто изилдөөнүн жүрүшүндө алардын мүнөздөмөлөрүнүн жыйынтыктарын талдоо мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруу деңгээлинин жогорулагандыгын көрсөтүп турат (7-таблицаны караңыз).

7-таблица – Мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо образынын көндүмдөрүн калыптандыруу боюнча билим деңгээлинин салыштырмалуу педагогикалык талдоосу (эксперименттин аягында)

Критерийлер жана көрсөткүчтөр	Деңгээл	Окуучулардын контингенти			
		Контролдук класстар		Эксперименттик класстар	
		Эксперименттин башында	Эксперименттин аягында	Эксп. башында	Эксп. аягында
Өзүнүн ден соолугунун абалы жөнүндө билими	Жогорку	14%	15%	13%	19%
	Орто	39%	41%	39%	56%
	Төмөнкү	47%	44%	48%	25%
Стресске каршылык абалы	Жогорку	12%	14%	11%	13%
	Орто	28%	31%	43%	45%
	Төмөнкү	60%	55%	46%	42%
Коопсуздук эрежелери жөнүндө билими	Жогорку	15%	16%	16%	25%
	Орто	32%	34%	31%	44%
	Төмөнкү	53%	50%	53%	31%
Сергек жана коопсуз жашоо образын алып барууга даярдыгы	Жогорку	14%	16%	13%	18%
	Орто	36%	38%	37%	52%
	Төмөнкү	50%	46%	50%	30%

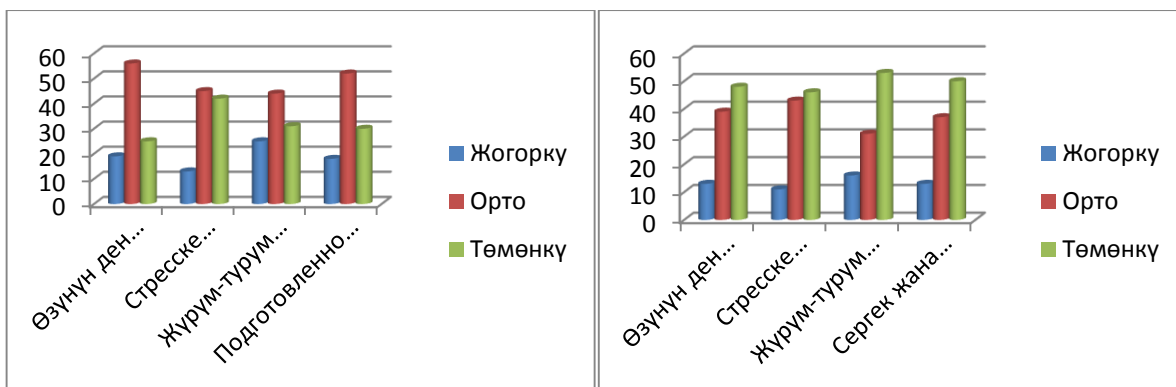
Контролдук класс

эксперименттин башында эксперименттин аягында

Эксперименттик класс

эксперименттин башында эксперименттин аягында

1-диаграмма. Мектеп окуучуларында сергек жана коопсуз жашоо образынын көндүмдөрүн калыптандыруу боюнча билим деңгээлинин салыштырмалуу педагогикалык талдоосу (эксперименттин башында жана аягында).

Таблицадан көрүнүп тургандай, сабактарды өткөрүүнүн салттуу формасы менен контролдук класстарда олуттуу өзгөрүүлөр жок. Эксперименттин башталышында төмөнкү деңгээлди көрсөткөн мектеп окуучуларынын тобу иш жүзүндө аягында мурдагыдай эле калды.

Мектеп окуучуларынын көндүмдөрүн калыптандыруу деңгээлинин өсүү динамикасы 2-диаграммада көрсөтүлгөн. Эксперименттик класстарда мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруунун педагогикалык моделин колдонуунун натыйжасында биз кийинки натыйжаларды ала алдык:

– ден соолуктун абалы жөнүндө билим деңгээли жогорулады. Бул мектеп окуучуларынын көндүмдөрүн калыптандыруунун төмөнкү деңгээли 23% төмөндөгөн, орточо деңгээли 17%, жогорку деңгээли 6% өскөндүгү тууралуу талдоо маалыматтары менен тастыкталат.

– мектеп окуучуларынын стресске туруктуулугунун деңгээли жогорулады, мектеп окуучуларынын көндүмдөрүн өнүктүрүүнүн төмөнкү деңгээли 4% төмөндөдү, орточо деңгээлдеги көрсөткүчтөрдүн өсүшү 2%, жогорку деңгээли 2% өстү.

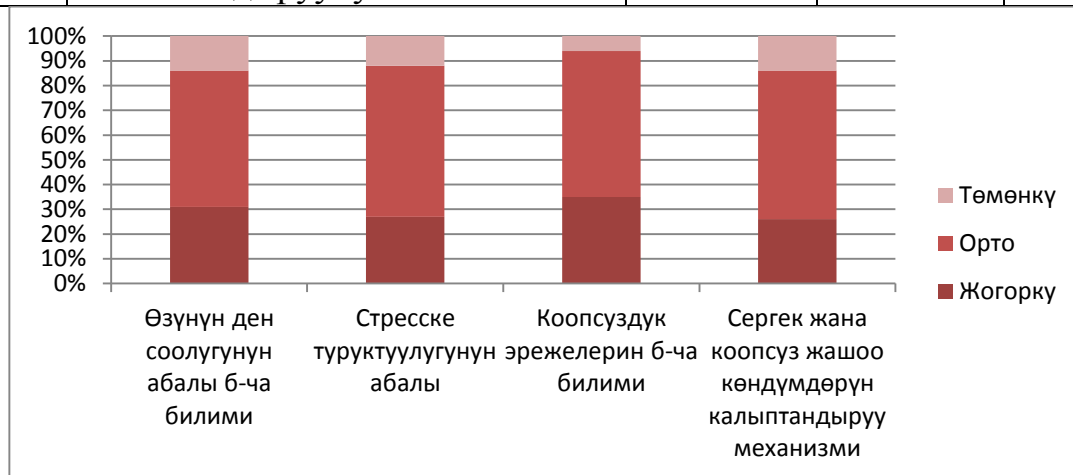
– мектеп окуучуларынын коопсуздук боюнча билими калыптанды: төмөнкү деңгээл 22% төмөндөдү, орточо деңгээл 13%, жогорку деңгээл 9% өстү.

– мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо образына даярдыгын жогорулатуу, төмөнкү деңгээл 25% төмөндөдү, орточо деңгээл 15% жана жогорку деңгээл 5% өстү.

3.8-таблица. – Мугалимдердин сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруу боюнча билим деңгээлинин салыштырма-педагогикалык талдоосу (эксперименттин аягында)

Багыты	Жогорку	Орто	Төмөнкү
--------	---------	------	---------

1.	Өзүнүн ден соолугунун абалы боюнча билими	31%	55%	14%
2.	Стресске туруктуулук абалы	27%	61%	12%
3.	Коопсуздук эрежелери боюнча билими	35%	59%	6%
4.	Мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо образынын көндүмдөрүн калыптандыруунун механизми	26%	60%	14%

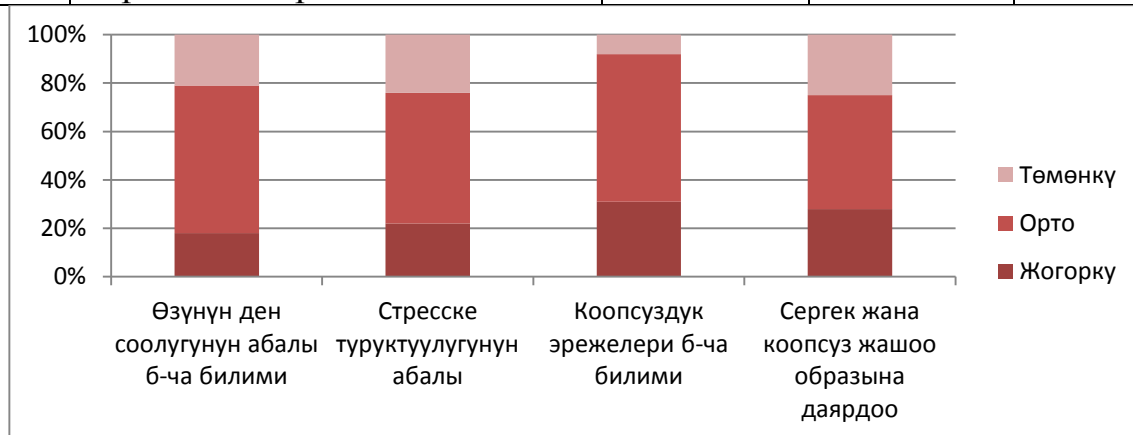
3.2-диаграмма. Мугалимдердин сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруу деңгээлине салыштырмалуу педагогикалык талдоонун графикалык мүнөздөмөсү (эксперименттин соңу).

Биздин изилдөөбүздүн натыйжалары мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо образын калыптандырууга мугалимдердин теориялык жана методикалык даярдыгынын деңгээлинин жогорулагандыгын көрсөтүп турат. Мугалимдер сергек жана коопсуз жашоо образынын көндүмдөрүн калыптандыруу боюнча окутуунун интерактивдүү методдорун жана ыкмаларын, практикалык көнүгүүлөрдү көбүрөөк колдоно баштады. Кооптуу жүрүм-турум эрежелери жана коркунуч жана кооптуу кырдаалдар пайда болгондо коргонуу чаралары боюнча билим деңгээли жогорулады.

3.9-таблица. – Ата-энелерде сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруу деңгээлине салыштырмалуу педагогикалык талдоо (эксперименттин аягында)

№	Багыты	Жогорку	Орто	Төмөнкү
1.	Өзүнүн ден соолугунун абалы боюнча билими	18%	61%	21%
2.	Стресске туруктуулук абалы	22%	54%	24%

3.	Коопсуздук эрежелери боюнча билими	31%	61%	8%
4.	Сергек жана коопсуз жашоо образына даярдык	28%	47%	25%

3.4-диаграмма. Ата-энелерде сергек жана коопсуз жашоо образынын көндүмдөрүн калыптандыруу деңгээлине салыштырмалуу педагогикалык талдоонун графикалык мүнөздөмөсү (эксперименттин соңу).

Ата-энелер менен жүргүзгөн изилдөөбүздүн жыйынтыгын талдоо коопсуздук эрежелери боюнча билиминин жогорулагандыгын, ата-энелердин өз ден соолугуна жана балдарынын ден соолугуна жоопкерчиликтүү мамилесинин калыптанышын, ар кандай кооптуу кырдаалдарда стресске туруктуулуктун деңгээлинин жогорулагандыгын көрсөтөт (9-таблицаны караңыз).

КОРУТУНДУ

1. Мектеп окуучуларында сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруунун теориялык негиздерин талдоо, мектеп окуучуларында сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруунун натыйжалуулугунун жогорулашына көмөкчү боло турган педагогикалык шарттардын маселеси жетишерлик терең изилден эмес, сергек жана коопсуз жашоо үчүн көндүмдөрдү калыптандыруунун ийгилигине олуттуу таасирин тийгизген мугалимдин жана окуучунун иш-аракетинин механизмдери жетишерлик деңгээлде иштелип чыккан эмес. Биз маселенин ар кандай аспектилерин көптөгөн изилдөөчүлөр тарабынан өзүнчө изилденип келет. Жалпысынан, биз бул маселе боюнча изилдөөлөрдү төрт негизги блокко бөлдүк.

Теориялык талдоонун негизинде «Сергек жана коопсуз жашоо образы» түшүнүгүнүн жумушчу аныктамасы берилди – бул адамдын жашоосунун индивидуалдуу жолу, анын коопсуздугун камсыз кылуу, анын ден соолугун сактоо жана чыңдоо.

2. Иштелип чыккан педагогикалык модель төрт блоктон турат: максаттык, методологиялык, уюштуруучулук жана ишмердүүлүк жана натыйжалуулук. Максаттуу блок мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо образынын көндүмдөрүн өнүктүрүүгө багытталган максаттарды жана тарбиялык, окутуу жана өнүктүрүү милдеттерин камтыйт. Методологиялык блокко: педагогикалык принциптерди жана окутуу методдорун киргиздик.

Уюштуруу жана ишмердүүлүк блогу төмөнкүдөй өз ара байланышкан компоненттерден турат: когнитивдик, эмоционалдык, мотивациялык жана жүрүм-турумдук. Педагогикалык компоненттер мектеп окуучуларынын көндүмдөрүн жана компетенттүүлүктөрүн калыптандыруунун формаларын, ыкмаларын жана каражаттарын ачып берет. Ар бир компонентте биз жогорку, орто жана төмөнкү деңгээлдерди аныктадык. *Когнитивдик компонент* окуучунун сергек жашоо образы жана анын ролу, коопсуздугу, факторлору жана тобокелдиктери жөнүндөгү билимин мүнөздөйт, *эмоционалдык компонент* окуучунун сергек жашоо образына, коркунучка, машыгууга байланыштуу эмоцияларын мүнөздөйт; *мотивациялык-жүрүм-турумдук компонент* сергек жана коопсуз жашоо образын сактоого багытталган каалаган аракеттерди мүнөздөйт.

Натыйжалуу блок мектеп окуучуларында сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруунун деңгээлин (жогорку; орто; төмөн) аныктоонун критерийлерин, күтүлүүчү натыйжаларды камтыйт.

Мектеп окуучуларында сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруунун төмөнкүдөй педагогикалык шарттары аныкталган:

Биринчи шарт – коопсуз жана жагымдуу чөйрөнү түзүү.

Экинчи шарт – сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруу маселеси боюнча мугалимдердин компетенттүүлүгүн жогорулатуу.

Үчүнчү шарт – мектеп менен ата-энелердин өз ара аракеттенүүсүн уюштуруу.

3. Диссертацияда аныкталган жана берилген педагогикалык шарттар педагогикалык эксперименттин жүрүшүндө ишке ашырылган. Үч этапта (констатациялоочу, калыптандыруу жана контролдук) жүргүзүлгөн педагогикалык эксперимент мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруунун баштапкы жана акыркы деңгээлин көрсөттү. Педагогикалык шарттарды ишке ашыруунун натыйжасында мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруу деңгээлинин оң динамикасы аныкталды:

– ден соолуктун абалы жөнүндө маалымдуулугу жогорулады. Буга мектеп окуучуларынын көндүмдөрүн калыптандыруунун төмөнкү деңгээли 23% төмөндөгөн, орточо деңгээл 17%, жогорку деңгээл 6% өскөндүгү тууралуу талдоонун маалыматтары күбө боло алат.

– мектеп окуучуларынын стресске туруктуулугунун деңгээли жогорулады, мектеп окуучуларынын көндүмдөрүн өнүктүрүүнүн төмөнкү

деңгээли 4% түштү, орточо деңгээлдеги көрсөткүчтөрдүн өсүшү 2%, жогорку деңгээли 2% өстү.

– мектеп окуучуларынын коопсуздук боюнча билими калыптанды: төмөнкү деңгээл 22% төмөндөдү, орточо деңгээл 13%, жогорку деңгээл 9% өстү.

– мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо образын сактоого эмоционалдык мамилесинин деңгээли жогорулады, төмөнкү деңгээл 25% төмөндөдү, орточо деңгээл 15% жана жогорку деңгээл 5% өстү.

–

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

1. 5-класстар үчүн «Мен жана дүйнө. Табият таануу» предметтеринин окуу жүктөмүн көбөйтүүнү кароого киргизүү.

2. Сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандырууга көмөктөшүүчү сунушталган педагогикалык шарттар жана алардын эксперименталдык жактан текшерилген натыйжалуулугу андан ары өркүндөтүлүүсүн талап кылат.

3. Мектеп окуучуларында сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруунун иштелип чыккан модели окутуу жана тарбиялоо процессинде колдонулушу керек.

Диссертациянын негизги жоболору төмөнкү басылмаларда чагылдырылган:

1. Жумакадырова, Ч.Ж. Турмуш-тиричилик коопсуздугун негиздери [Текст]: 1-9 класстарынын окуучулар үчүн окуу куралы / Ч.Ж. Жумакадырова, В.П. Клецова. – Билим-компьютер, 2012. – 224 б.

2. Жумакадырова, Ч.Ж. Турмуш-тиричилик коопсуздугун негиздери [Текст]: 1-9 класстарынын мугалимдери үчүн методикалык куралы / Ч.Ж. Жумакадырова, В.П. Клецова. – Билим-компьютер, 2012. – 122 б.

3. Жумакадырова, Ч.Ж. Турмуш-тиричилик коопсуздугун негиздери [Текст]: 1-3 класстарынын мугалимдери үчүн методикалык куралы / М.Т. Иманкулова, М. Субанова, Ч.Ж. Жумакадырова ж.б. – 2013. – 143 б.

4. Жумакадырова, Ч.Ж. Турмуш-тиричилик коопсуздугун негиздери [Текст]: жалпы билим берүү мектептеринин 5- класстарынын мугалимдери үчүн методикалык куралы / Ч.Ж. Жумакадырова. – 2013. – 120 б..

5. Жумакадырова, Ч.Ж. Турмуш-тиричилик коопсуздугун негиздери [Текст]: жалпы билим берүү мекемелеринин башталгыч класстарынын мугалимдеринин квалификациясын жогорулатуу атайын курсунун программасы, 1-3- класстарынын мугалимдери үчүн / Ч.Ж. Жумакадырова, М.Т. Иманкулова, М. Субанова, В.П. Клецова. – 2013. – 26 б.

6. Жумакадырова, Ч.Ж. Турмуш-тиричилик коопсуздугун негиздери [Текст]: жалпы билим берүү мекемелеринин башталгыч класстарынын мугалимдеринин квалификациясын жогорулатуу атайын курсуна усулдук колдонмо / Ч.Ж. Жумакадырова, М.Т. Иманкулова, М. Субанова, В.П. Клецова. – 2013. – 150 б.

7. Жумакадырова, Ч.Ж. Турмуш-тиричилик коопсуздугун негиздери [Текст]: жалпы билим берүү мектептери үчүн окуу программасы (1-5 класстар) / Ч.Ж. Жумакадырова, М.Т. Иманкулова, М. Субанова. – 2014. – 50 б.
8. Жумакадырова, Ч.Ж. Кыргызстанда кездешүүчү кээ бир табигый мүнөздөгү өзгөчө кырдаалдардын келип чыгуусу жана алардан сактануу жолдору [Текст] / Ч.Ж. Жумакадырова, М.Ж. Чоров // Известия Вузов. – 2014. – №5. – 160-162-б. <https://elibrary.ru/item.asp?id=25113170>.
9. Жумакадырова, Ч.Ж. Сергек жана коопсуз жашоо образын калыптандыруу [Текст] / Ч.Ж. Жумакадырова // II Эл аралык илимий-практикалык конференциянын материалдары: «Коркунучтардан келтирилген зыянды болжолдоо, азайтуу системасын жакшыртуу». – Айат, 2017. – 82-87-б.
10. Жумакадырова, Ч.Ж. Башталгыч класстарда турмуш-тиричилик коопсуздугунун негиздерин окутууда ата-энелердин катышуусу [Текст] / Ч.Ж. Жумакадырова, М.Т. Иманкулова // Илимий-практикалык конференциянын материалдары: «Кырсыктардын коркунучун азайтуу боюнча жаңы ыкмалар». – Айат, 2018. – 60-65-б.
11. Жумакадырова, Ч.Ж. Сергек жана коопсуз жашоо образынын көндүмдөрүн калыптандыруу [Текст] / Ч.Ж. Жумакадырова, М.Ж. Чоров // Наука, новые технологии и инновации. – 2020. – №11. – 223-225-б. <https://elibrary.ru/item.asp?id=45808178>.
12. Жумакадырова, Ч.Ж. Сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруу теориясынын калыптанышы жана өнүгүшү [Текст] / Ч.Ж. Жумакадырова, М.Ж. Чоров // Бюллетень науки и практики. – 2021. – №6. – 410-415-б. <https://elibrary.ru/item.asp?id=46233926>.
13. Жумакадырова, Ч.Ж. «Башталгыч класстарда турмуш-тиричилик коопсуздугунун негиздери» предметин окутуу [Текст] / Ч.Ж. Жумакадырова // Известия вузов Кыргызстана. – 2021. – №1. – 248-252-б. <https://elibrary.ru/item.asp?id=46623984>.

РЕЗЮМЕ

диссертационного исследования Жумакадыровой Чынары Жумакадыровны на тему: «Педагогические условия формирования навыков здорового и безопасного образа жизни школьников» на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования

Ключевые слова: здоровье, безопасность, образ жизни, школьники, формирование, навыки, родители, педагоги, опасность, безопасная среда, модель, педагогические условия, педагогический эксперимент.

Объект исследования: учебно-воспитательный процесс общеобразовательных организаций по формированию навыков здорового и безопасного образа жизни школьников.

Предмет исследования: создания педагогических условий и формирования навыков здорового и безопасного образа жизни школьников 5-11 классов.

Цель исследования: анализ теоретических основ и экспериментальная проверка педагогических условий формирования навыков здорового и безопасного образа жизни школьников.

Методы исследования: анализ научных и педагогических источников, анкетирование, индивидуальные и коллективные беседы, моделирование, педагогический эксперимент, анализ результатов эксперимента, статистическая обработка данных.

Научная новизна полученных результатов: проанализированы теоретические основы формирования навыков здорового и безопасного образа жизни школьников с формулировкой рабочего определения понятия «здоровый и безопасный образ жизни школьников»; разработана и апробирована педагогическая модель формирования здорового и безопасного образа жизни школьников; реализованы педагогические условия формирования здорового и безопасного образа жизни школьников.

Уровень использования: разработанная автором образовательная программа «Здоровье и безопасность» может применяться в качестве дополнительного учебно-методического материала по дисциплине «Безопасность жизнедеятельности». Материалы и результаты исследования могут быть полезны педагогам, преподавателям повышения квалификации учителей в обогащении содержания урочной и внеурочной деятельности обучающихся.

Область применения: разработанную модель формирования навыков здорового и безопасного образа жизни школьников необходимо использовать в процессе обучения и воспитания школьников в общеобразовательной школы.

Жумакадырова Чынара Жумакадыровна 13.00.01 – жалпы педагогика, педагогика жана билим берүү тарыхы адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты илимий даражасын алуу үчүн «Мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруунун педагогикалык шарттары» деген темада диссертациялык изилдөөсүнүн

РЕЗЮМЕ СИ

Түйүндүү сөздөр: ден соолук, коопсуздук, жашоо көндүмдөрү, мектеп окуучулары, калыптандыруу, ата-энелер, педагогдор, коркунуч, коопсуз чөйрө, модель, педагогикалык шарттар, эксперимент.

Изилдөө объекти: мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруу боюнча жалпы билим берүү уюмдарынын окуу-тарбия процесси.

Изилдөө предмети: 5-11-класстын окуучулары үчүн педагогикалык шарттарды түзүү жана сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруу.

Изилдөөнүн максаты: мектеп окуучуларында сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруунун педагогикалык шарттарынын теориялык негиздерин талдоо жана эксперимент аркылуу текшерүү.

Изилдөө ыкмалары: илимий-педагогикалык булактарды талдоо, анкета алуу, жеке жана коллективдик маектешүү, моделдештирүү, педагогикалык эксперимент, эксперименттин натыйжаларын талдоо, статистикалык маалыматтарды иштеп чыгуу.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы: «Мектеп окуучулары үчүн сергек жана коопсуз жашоо образы» түшүнүгүнүн жумушчу аныктамасын түзүү менен мектеп окуучуларында сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруунун теориялык негиздери талданды; мектеп окуучулары үчүн сергек жана коопсуз жашоо образын калыптандыруунун педагогикалык моделин иштеп чыккан жана сынаган; мектеп окуучуларынын сергек жана коопсуз жашоо образын калыптандыруунун педагогикалык шарттары ишке ашырылды.

Пайдалануу деңгээли: автор тарабынан иштелип чыккан «Ден соолук жана коопсуздук» билим берүү программасы «Турмуш-тиричилик коопсуздугу» дисциплинасында кошумча окуу-методикалык материал катары колдонулушу мүмкүн. Изилдөөнүн материалдары жана натыйжалары окуучулардын класстык жана класстан тышкаркы иштеринин мазмунун байытууда мугалимдерге, квалификациясын жогорулатуучу мугалимдерге пайдалуу болушу мүмкүн.

Колдонуу чөйрөсү: мектеп окуучуларында сергек жана коопсуз жашоо көндүмдөрүн калыптандыруунун иштелип чыккан модели жалпы билим берүү мектептеринде мектеп окуучуларын окутуу жана тарбиялоо процессинде колдонулууга тийиш.

SUMMARY

dissertation research by Zhumakadyrova Chynara Zhumakadyrovna on the topic «Pedagogical conditions for the formation of skills for a healthy and safe lifestyle of younger schoolchildren» for the degree of candidate of pedagogical sciences in the specialty 13.00.01 – general pedagogy, history of pedagogy and education

Key words: health, safety, lifestyle, younger students, formation, skills, safe environment, practice-oriented, model, pedagogical conditions, pedagogical experiment.

The object of the research: pedagogical conditions that contribute to the formation of healthy, safe lifestyle skills for schoolchildren.

Subject of research: the process of forming the skills of a healthy, safe lifestyle of schoolchildren.

The purpose of the study: to determine the pedagogical conditions that contribute to the formation of healthy, safe lifestyle skills of schoolchildren.

Research methods: analysis of scientific, psychological, pedagogical sources and dissertations, observation, interviews with various categories of specialists, testing, ascertaining, pedagogical experiment, questionnaire, mathematical processing of experimental results.

The scientific novelty and theoretical significance of the study is as follows: it consists in the following: the theoretical foundations of the formation of healthy, safe lifestyle skills of schoolchildren are determined; a model of the process of forming healthy, safe lifestyle skills of schoolchildren is developed theoretically and experimentally substantiated: including: characteristics of a student with healthy, safe lifestyle skills, pedagogical conditions that contribute to the effective formation of healthy, safe lifestyle skills of schoolchildren are determined.

Level of use: the educational program «Health and safety» developed by the author can be used as an additional educational and methodological material on the discipline «Life safety». The materials and results of the study can be useful to teachers, teachers of advanced training of teachers in enriching the content of regular and extracurricular activities of students.

Scope of application: the developed model for the formation of healthy and safe lifestyle skills of schoolchildren should be used in the process of teaching and educating schoolchildren in secondary schools.